

Türk Edebiyatında Bütünü Görmek

Mehmet KAHRAMAN

Nevzat Gözaydın'ın *Türk Dili* dergisinin son sayısında çıkan “Okumayı Sevdirmenin Kolay Bir Yolu: Türkülerimiz”¹ adlı yazısını okurken doktora araştırmalarım sırasında rastladığım ve tezimde² de yer verdiğim bir tartışmayı hatırladım:

Burhan Toprak, Burhan Ümit takma adıyla hazırladığı *Yunus Emre Divanı*'nın ön sözü niyetiyle yazdığı ve *Yeni Türk Mecmuası*'nda da yayımladığı “Türklerin En Büyük Şairi” başlıklı yazısında, Baki'nin

“Baki uzat ayağını sen tâ dehanıma”

mısrasını ve

“Şer’a uymaz nidelüm nâle vü zâr eylerise

Gerçi kanuna uyar zemzeme-i mûsikâr”

beytini, Nef’î’nin de

“Saf-ı rezminde Rüstem bir tehî terkeş sipahidir

Der-i cûdunda Hatem bir gedâ-yı bî-ser ü pâdır”

beytini ‘aşâğılık bir medh’ örneği olarak niteler.³ Toprak’ın divan edebiyatı ile ilgili söyledikleri bu kadarla da sınırlı değildir: Fuzulî’nin,

“Demâdem cevrlerdir çekdiğim bî-rahm bütlerden

Bu kâfîrler esiri bir Müselmân olmasun yâ Rab

Görüp endîşe-i katlimde ol mâhı budur derdim

Ki ol endîşeden ol mâh peşîman olmasun yâ Rab”

1 Nevzat Gözaydın, “Okumayı Sevdirmenin Kolay Bir Yolu: Türkülerimiz”, *Türk Dili*, C. CV, S. 746, s. 66-71.

2 Dr. Mehmet Kahraman, *divan edebiyatı Üzerine Tartışmalar*, Beyan Yayınları, İstanbul 1996.

3 “Ne aşâğılık bir medh... Bu mısraların şekli, fikrî, ahlâkî bayağılıkları o kadar bârizdir ki üzerinde durmaya lüzum yok.” (Burhan Ümit, “Türklerin En Büyük Şairi”, *Yeni Türk Mecmuası*, Nisan 1933, No: 7, s. 554.

beyitleri için “*tamamiyle bayağı ve bir zampara ağzına yakışacak, nazma çekilmiş bir söz. Zerre kadar samimiyet yok. Hepsi yalan, sun’i, câli*”⁴ ifadelerini kullanır. Toprak’a göre Fuzuli *Şikâyetnâme*’siyle de “çirkinleşmektedir”.⁵

Divan edebiyatının önemli şairlerinden Nedim’le ilgili olarak da “*şiiirleri ancak rakı sofralarında, eğlence âlemlerinde okunan bir şairi burada mevzuu bahs etmeye bile lüzum yoktur.*”⁶ tespiti de bulunur.

Bu aşağılamaların asıl sebebi, Yunus’u yüceltmektir. Yunus sevgisi ile dolu olan Burhan Toprak, onu yüksek göstermenin yolunun, divan şairlerini alçaltmaktan geçtiğini düşünmektedir. Türk edebiyatının büyük şairleri olarak kabul edilen şahsiyetler ayaklar altına alınarak yüceltilen bir Yunus, ona göre daha da büyümüş olacaktır.

Divan edebiyatı ile ilgili bu alçaltıcı tutum tepki görmekte gecikmez. Tepki gösteren de, Nevzat Gözaydın’ın da bir vesile ile yazısında andığı Abdülbaki Gölpınarlı’dan başkası değildir. Gölpınarlı, yine *Yeni Türk Mecmuası*’nda çıkan yazısında “*Yunus’u yüceltmek için Bâkî, Nef’î, Nedim’i hele Fuzuli’yi küçültmeye bilmem ki lüzum var mıdır?*”⁷ şeklinde bir belirlemeden yola çıkarak düşüncelerini açıklar. Fuzuli’nin anılan beyitlerinin “*sun’i değil, baştanbaşa samimi*” olduğunu, “*bunu görmemenin, bunlardaki aşkı, vefayı ve rızayı duymamanın, ya anlamamaktan yahut da fikr-i sâbit erbabından olmaktan kaynaklanacağı*”nı ifade eder.⁸ Gölpınarlı, haklı olarak, eğer Toprak’ın Fuzuli’nin beyitleri ile ilgili söyledikleri doğru kabul edilecekse, Yunus’un

“*Bir kez senin yüzün gören*

Ömrü geçe unutmaya

Tesbihi sen olasın ol

Ayruk din tanımaya”

dörtlüğünde ve

“*Ölümden korkmazam behey yârenler*

Korkum budur ki yârdan ayrılam ben”

beytinde ‘ne ağzı vardır?’ diye sormaktan da kendini alamaz.⁹

4 age.

5 “*Hele o evkaftan kendisine tahsis edilen dokuz akçenin nereden arttığı hikayesi Şikâyetnâme; bu en cazip Divan şairini tahammül edilmez bir derecede çirkinleştirmektedir.*” (age., s. 555)

6 age.

7 Abdülbaki Gölpınarlı, “Yunus Emre Divanı Münasebetiyle”, *Yeni Türk Mecmuası*, Mayıs 1933, No: 8, s. 818.

8 age.

9 age., s. 818-819.

Nedim ile ilgili de övgü dolu tespitlerde bulunur.¹⁰

Abdûlbaki Gölpınarlı bu, divan edebiyatının büyük şahsiyetleri ile ilgili yazısından 12 yıl sonra *divan edebiyatı Beyanındadır* adlı bir kitap kaleme alır. Gölpınarlı bu kitabında divan edebiyatı için hayli olumsuz değerlendirmelerde bulunmaktadır. Ama konu, Türk edebiyatı tarihine bütünüyle baktığımızda bu kadar yalın değildir. Bu konuda zaman zaman önemli gelgitlerle karşılaşırız. Yani konu, oldukça girifttir.

1945 yılında yayımlanan bu kitaptaki bakış açısı, kendisinden yaklaşık yetmiş yıl önce Tanzimatçılar tarafından da ortaya konmuştur. Onlardan Ziya Paşa en keskin divan edebiyatı dönemi eleştirilerini yaptığı “Şiir ve İnşâ”¹¹ adlı makalesini yazmış, ama en güzel şiirlerini divan edebiyatı vadisinde kaleme almıştır.¹² Sonradan bir adım daha öteye giderek meşhur *Harâbât*’ında en güzel Türk edebiyatı mahsullerinin divan edebiyatı döneminde oluşturulduğunu örnekleriyle ortaya koymuştur.¹³ *Harâbât*’ı, bu divan edebiyatı övgüsünden dolayı ‘topa tutan’¹⁴ Namık Kemal’in şiirlerinin de dikkatlice incelendiğinde divan edebiyatı teknikleriyle kaleme alındığı fark edilecektir.

Ahmet Hamdi Tanpınar’ın divan edebiyatı ile ilgili şu ifadesi de oldukça dikkat çekicidir: “Eski şiirin tadı gittikçe beni daha fazla sarıyor. O kadar ki, divanlardan ayrı geçirdiğim zamanlara acıyasım geliyor. Bir zamanlar ben de onu kâh yaşa kâh etrafımdaki havaya uyararak ihmal etmiştim; şimdi içimde onu her şeklinde daha mütekâmil ve yüksek bulmaya çalışan bir taraf var.”¹⁵

Gölpınarlı’nın çalışma hayatına bütünüyle baktığımızda da onun çalışma serüvenindeki gelişmeleri görebiliyoruz. Gölpınarlı, bu kitabı hariç bütün çalışmalarını önceleri halk edebiyatı, daha sonraları ise divan edebiyatı üzerine yapmıştır. Eserlerinin adlarına bir göz atmak bunu anlamamıza yetecektir. *divan edebiyatı Beyanındadır* kitabının yayın yılı olan 1945 öncesi yaptığı çalışmalar şunlardır: *Melâmilik ve Melâmiler* (1931), *Kaygusuz-Vizeli Alâeddin*’den (1933), *Yunus Emre, Hayatı, Sanatı, Şiirleri* (1936), *Yunus Emre ile Âşık Paşa ve Yunus’un Batınlığı* (1941), *Pir Sultan Abdal* (1943; P. N. Boratav ile bir-

10 “Nedim’e gelince, evet Nedim’e gelince: Bu şairin şiirleri ancak rakı sofralarında, eğlence âlemlerinde değil, en nezih meclislerde bile okunur... Onun hayallerinin inceliği, mazmunlarının yeniliği, hülâsa orijinalitesi, ona ferd şair mâhiyeti veriyor. Hârikulâde zekâsı insanı hayran ediyor.” (age, s. 821-822)

11 Ziya Paşa, “Şiir ve İnşâ”, *Hürriyet*, No. 11, 1868,

12 “Terkib-i Bend” ve “Terci-i Bend.”

13 Ziya Paşa, *Harâbât*, 3 cilt, 1875.

14 Namık Kemal, *Ta’kib-i Harâbât ve Tahrîb-i Harâbât* adlı eserleri, 1885.

15 Ahmet Hamdi Tanpınar, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, Dergâh Yayınları, 4. baskı, İstanbul, 1995, s. 17.

likte), *Celeleddin Rumi Mesnevi'si Tercümesi* (1941-46, 6 cilt) ve *Yunus Emre Divanı* (1943, 2 cilt). Görüldüğü gibi bu yayınların tümü halk edebiyatı alanında yapılmış tetkiklerdir. 1945 yılı sonrasında genellikle divan edebiyatı alanında yoğunlaşmıştır: *Fuzuli Divanı* (1948), *Nedim Divanı* (1951), *Şeyh Galip, Hayatı, Sanatı, Şiirleri* (1953), *Nailî-i Kadim, Hayatı, Sanatı, Şiirleri* (1953), *Kaygusuz Abdal-Hayatı-Kul Himmet* (1953), *Nesimî-Usulî-Ruhî* (1953). *Divan Şiiri* (1954-55, 4 kitap). Hayatının üçüncü evresinde ise ağırlıklı olarak tasavvuf dünyasıyla ilgilenmiştir. *Mevlânâ Celeleddin* (1951), *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik* (1953), *Kuran-ı Kerim ve Meali* (1955), *Menâkıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli* (1958), *Oniki İmam* (1958), *Nasreddin Hoca* (1961), *Yunus Emre ve Tasavvuf* (1961), *Mevlevî Âdap ve Erkânı* (1963), *Alevî, Bektaşî Nefesleri* (1963), *Yunus Emre, Risâlat al-Nushiyye ve Divan* (1965), *Simavna Kadısı Oğlu Şeyh Bedreddin* (1966), *Hız Muhammed ve İslam* (1969), *100 Soruda Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatlar* (1969), *100 Soruda Tasavvuf* (1969), *Şeyh Galip, Seçmeler* (1971), *Türk Tasavvuf Şiiri Antolojisi* (1972), *Mesnevi Şerhi* (1973, 6 cilt), *Hurufilik Metinleri Katalogu* (1973), *Hayyam ve Rubailer* (1973), *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri* (1977), *Müminlerin Emiri Hz. Ali* (1978), *Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiilik* (1979).

Bu eserler listesine bakınca, *divan edebiyatı Beyanındadır* kitabının arızı bir durum olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla onu mehaaz göstererek bir hükme varmak sıhhatli gözüküyor. Çünkü yukarıdaki çalışmalarının hiçbirinde bu edebiyatlarla ilgili en ufak bir olumsuz bakış söz konusu değildir.

Gölpınarlı, aslında, Burhan Toprak'ın Yunus Emre'yi yüceltmesine değil, bunu yaparken divan şairlerini küçültmeye çalışmasına karşı çıkmaktadır. Çünkü bir toplumun edebî değerleri kendi çeşitlilikleri ölçüsünde o toplumun zenginlik kaynaklarıdır. Dolayısıyla okuma yazma bilmeyen insandan yüksek derecede ilim sahibi kişiye kadar toplumun her bireyinin zevk alabileceği bir edebiyat yelpazesine ihtiyaç vardır. Gölpınarlı'nın yazısının Fuzuli ile ilgili bölümündeki bir ifadesi şöyledir: “Yunus ve Fuzuli... bunlar iki kutuptur. Türkün bulunduğu her diyarda duyulan; okunan, sevilen iki büyük Türk şairi.”¹⁶

Nevzat Gözaydın, söz konusu yazısında Burhan Toprak benzeri bir tavırla ‘türkü’leri öne çıkarmaya gayret göstermektedir. Türküleri yüceltmekte, bunu yaparken de onların dışında kalan bütün bir Türk edebiyatı dünyasını görmezlikten gelmektedir.

Burada öncelikle bir yanlış algıyı düzeltmek gerekiyor: Türküler birer

16 Abdülkâki Gölpınarlı, “Yunus Emre Divanı Münasebetiyle”, *Yeni Türk Mecmuası*, Mayıs 1933, No: 8, s. 820.

edebî eser de sayılmakla birlikte asıl, ezgi ile söylenmek üzere oluşturulmuş metinlerdir. Türkülerin ortaya çıkış şekli ‘türkü yakma’ yoluyla. Bireyleri derinden etkileyen etmenler karşısında ezgisi ve sözleri birlikte ortaya çıkan, bazen ezgisi sözlerinin de önüne geçen ve genellikle halk katmanındaki kişilerin ürettiği eserlerdir. Türküler, bu bakımdan asıl anlamlarına ezgileri ile birlikte kavuşurlar. Yani türküler, okunmak için değil, dinlenmek üzere üretilmişlerdir. Dolayısıyla Nevzat Gözaydın’ın ortaya koymak istediği okuma zevkini geliştirme konusunda hiç de isabetli bir seçim malzemesi sayılmazlar.

Nevzat Gözaydın’ın başka bir handikabı, türkülerin dilidir; daha doğrusu okumayı sevdirecek metinlerde kullanılan kelimelerin yaşayan Türkçe olmasıdır. Hâlbuki şiir, sanat, yapı taşları kelimeler olmakla birlikte, kelimeleri aşan daha başka bir şeydir. Gözaydın’ın, Mustafa Şekip Tunç’un “Şiirin Sırrı” başlıklı bir yazısından yaptığı alıntı, şiirin gerçekte ne olursa olsun ve nereden gelirse gelsin bir sırra sahip olduğunu anlatıyor. Şiiri yapan unsurların ne olduğunun ve nereden geldiğinin önemli olmadığını vurguluyor: “*Şiir kelimelerle yapılmış bir büyü gibi anlayanlar için o hakikaten bir sırdır. Hakiki şairlerin büyük prestijleri, ekseriya zannedildiği gibi, bize bir şey öğretmelerinden değil, bu sırra sahip ve onun büyüüne hâkim olmalarındandır... Şiir dediğimiz bu vücut ne sadece bir kalıp, ne bir şekil, ne de sadece bir seyyaledir. Bunların birbirinden ayrılamaz bir surette kaynaşmış birleştiği estetik bir varlık, değişmez ve ölmez bir ruhtur. Unsurları ne olursa olsun ve nereden gelirse gelsin şiir dehasıyla temasa gelmedikçe vücut bulamayacak bir realitedir.*”¹⁷

Tunç, şiirin kelimelerden yapıldığını söylüyor ama ona göre sonuçta ortaya bir sır, bir büyü çıkıyor. Dolayısıyla şiirde kelimelere takılıp kalmak yanlıştır. Malzeme ne olursa olsun, ona, büyük sanatkârın sırrı ve büyüü de karışıyor. Ortaya sonuçta ‘estetik bir varlık, değişmez ve ölmez bir ruh’ hâlinde çıkıyor. Türk edebiyatına bu gözle baktığımızda bir yığın büyük sanatkârın sayısız eseriyle karşılaşırız. Bunlar Sayın Gözaydın’ın sandığı gibi ölmüş değillerdir; tam tersine ‘değişmez ve ölmez bir ruh’ hâlinde yaşamaktadırlar; Gözaydın görmese de Türk insanının sürekli gündemindedir. Tunç’un bu ifadeleri Tevfik Fikret’i ve Cenap Şehabettin’i de dışarda bırakmaz. Farklı farklı zamanlarda yaşayan ve kendilerine göre yaşamakta olan bir dille edebî eserler üreten sanatçılar ileride kendilerini anlamakta zorlanan bir Nevzat Gözaydın’ın geleceğini nereden bileceklerdi! Onlar kendilerinin bildiği ve anladığı bir dili kullanmaktan başka ne yapabilirlerdi?

17 Mustafa Şekip Tunç, “Şiirin Sırrı”, *İnsan Ruhu Üzerinde Gezintiler*, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul, 1943.

Okuma zevki kazanmamış genç kuşağa ezgisinden soyutlandıktan sonra beş on kelimelik bir söz yığınının ibaret türkülerle bu zevkin kazandırılmayacağı çok açık. Sayın Nevzat Gözaydın'ın kanaati bence hiçbir temele, gerekçeye ve tahlile dayanmıyor. Türküleri yüceltmek için bütün bir Türk edebiyatını hor görmenin de hiçbir bahanesi olamaz. Hele bunun 'okuma zevkini kazandırma' ile bağdaştırılması hiç mümkün değil.

Bu kuşak, Gözaydın'ın iddia ettiği gibi ders kitabına ve sözlüğe mahkûm filan da değil. Elinin altında akıllı telefonu, tablet bilgisayarı var. Ulaşmak istediği bilgiler de elinin altında yani. Onun önüne, elinin altındaki Oscar ödülü almış filmlerden daha cezbedici bir alternatif koymalısınız ki ona dönüp baksın. Büyük sanatkârın sırları, büyüleri, cezbedici ifadeleri, şaşırtıcı düşünceleri, akla hayale gelmedik duyguları, insanı peşinden koşturan, meraklandırıan kurguları ve hele hemen anladığımız değil, anlamak için de ayrıca uğraş ve emek verdiğimiz dilleri olmasa insanı okumaya nasıl motive edebilirdik!